

ДОКАЗИ: ТЕОРЕТИЧНІ ПИТАННЯ ТА ПРАКТИКА ЗАСТОСУВАННЯ

ГНАТЕНКО Валерія Сергіївна - прокурор відділу прокуратури Харківської області
УДК 343.12

Теоретические положения уголовного процесса рассматривают элементы доказательств в ходе досудебного и судебного производства, рассматриваются положения доказывания обстоятельств, подлежащих установлению в уголовном производстве, вины подозреваемого (обвиняемого). Дается анализ теоретических разногласий процессуального определения доказательств в уголовном процессе. Проводится анализ определения недопустимости доказательств. Вносятся предложения по дальнейшему совершенствованию действующего законодательства.

Ключові слова: докази, доказування, слідчий, прокурор, суддя, сторона обвинувачення, сторона захисту, підозрюваний, обвинувачений, учасник процесу.

Актуальність статті необхідно розглядати з концептуальних положень чинного законодавства. По-перше, процесуальний зміст КПК України викликає багато питань та не дає, в окремих випадках, відповіді на застосування теоретичних аспектів збирання, закріплення, оцінки доказів та процесуального змісту доказування обставин кримінального правопорушення. По-друге, практика роботи слідчого, прокурора, судді та колегіального суду вказує на виникнення гострих практичних дискусій з питань правотворчості та правозастосування доказів під час досудового та судового провадження, визначення їх недопустимості. По-третє, необхідно звернути увагу на наукові позиції окремих авторів, які підкреслюють, що вста-

новлена кримінальна процесуальна практика має суттєві недоліки під час доказування, та надають нові положення щодо доповнення та зміни чинного законодавства України, зокрема встановлення перевірки заяви про вчинене кримінальне правопорушення, проведення слідчих розшукових, негласних слідчих (розшукових) дій та визначення доказів допустимими або недопустимими під час досудового розслідування та судового розгляду.

Предметом дослідження стало співвідношення теоретичних елементів доказів, які були визначені за період дії Статусу Кримінального Укладення 1864 року до встановлення КПК України 1961 року, а також нових конструкцій доказів, які визначені у КПК України 2012 року. Аналіз інституту доказів дозволяє вивчати доказове право з точки зору наукового розвитку, надати обґрунтовану критику деяких законодавчих новацій, теоретичних концепцій.

Кращі вчені юристи століття багато працювали над визначенням доказів, за допомогою яких слідчий, прокурор, суддя, колегіальний суд повинні встановити вину підозрюваного, обвинуваченого та бути неупередженими, на підставі внутрішнього переконання, що саме обвинувачений вчинив кримінальне правопорушення.

Слід звернути увагу на вчених, які запропонували теоретичні положення доказів, зокрема Р.С. Белкін, А.Я. Вишинський, А.Я. Дубинський, М.В. Жогін, Г.М. Міньковський, М.М. Міхеєнко, С.М. Стахівський, В.Г. Танасевич, В.П. Шибіко та ін. [1; 2; 5; 6; 8].

Необхідно зазначити, що в теорії кримінального процесу немає жодного вченого, який не звернув увагу на систему, процесуальну дію доказів та запропонував своє бачення їх процесуального змісту та доказування. Всі точки зору були єдині у тому, що доказом та доказуванням у кримінальному процесі є не тільки їх логічне обґрунтування, а за допомогою проведення процесуальних, слідчих розшукових, негласних слідчих (розшукових) дій, збирання, перевірки та оцінки надає аргументи щодо їх процесуального закріплення у кримінальному процесі, встановлення вини обвинуваченого під час судового розгляду.

Виклад загального матеріалу

Слідчий збирає відомості, фактичні дані, факти та процесуально закріплює їх як докази. Процесуальна його діяльність є процедурою доведення факту вчинення кримінального правопорушення. Таким чином за допомогою доказів суддя повинен ухвалити вирок тільки на тих підставах, які знайшли свій вираз під час судового розслідування.

Під час проведення огляду місця події, обшуку, слідчий складає процесуальний протокол за правилами КПК України. Вилучені речові докази, документи можуть і повинні використовуватися для обґрунтування його висновків у повідомленні про підозру, обвинувальному акті. Однак, суддя перевіряє докази, які йому надає прокурор, під час судового розгляду кримінального провадження та встановлює властивість доказів. Таким чином на підставі судових доказів суддя приймає процесуальні рішення та ухвалює вирок.

Складніше з показаннями підозрюваних, обвинувачених, потерпілих, свідків, отриманими під час досудового розслідування.

Аналіз практики та емпіричний матеріал свідчить, що у 45% випадків потерпілий відмовлявся від своїх показань під час судового розгляду на підставі погроз відносно нього, шантажу, запропонування грошей та ін. У 55% випадків обвинувачений відмовлявся від своїх показань, які були дані на стадії досудового провадження на підставі не процесуальних дій з боку оперативних підрозділів,

слідчого. У 5% випадків свідки змінювали свої показання після того, як їм було запропоновано гроші, або вони вказували, що не так зрозуміли слідчого, який складав протокол допиту, а що вони підписували, то не читали, бо мали довіру до слідчого.

Закон встановлює умови, коли суддя повинен оголосити показання свідка, потерпілого, обвинуваченого для викриття неправдивих показань, а чинне кримінальне законодавство встановлює кримінальну відповідальність за неправдиві показання учасника процесу.

Ст. 84 КПК України вказує, що доказами в кримінальному провадженні є фактичні дані, на підставі яких слідчий, прокурор, слідчий суддя і суд встановлюють наявність чи відсутність фактів та обставин, що мають значення для кримінального провадження та підлягають доказуванню. З даного визначення не зрозуміло, які докази встановлюються під час досудового провадження слідчим, прокурором, а на підставі яких доказів суддя ухвалює вирок.

Пропонуємо встановити назву ст. 84 КПК України – судові докази. У даному разі буде приведено до єдиного процесуального змісту формування доказів, а саме на стадії досудового розслідування слідчий збирає фактичні дані, факти, відомості, а на стадії судового провадження суд встановлює судові докази та на їх підставі ухвалює процесуальне рішення.

Проблема істини у кримінальному процесі завжди була гострою тому, що встановити її за допомогою доказів під час судового розгляду було важко. Суддя відповідає за вирок, а незаконний, необґрунтований вирок підлягає ретельній перевірці та скасуванням апеляційною інстанцією.

Ю.М. Грошевой висловлював тезу, що внутрішнє судове переконання повинне бути побудоване на об'єктивних судових доказах, обвинувачення повинно бути доведено загальноприйнятими процесуальними стандартами. Сторона обвинувачення та захисту під час судового розгляду повинні бути рівними при доведенні обвинувачення [3, с. 56; 4, с. 33].

Теоретична конструкція доказів визначена на підставі доказів допустимих, на-

лежних, недопустимих. Виходячи з даних елементів закон встановлює, що слідчий не повинен бути стороною обвинувачення, а збирає докази, оцінює їх та надає через прокурора до суду.

Пропонуємо встановити повноваження слідчого та визначити його статус як судового слідчого. Даний статус слідчий мав за Статутом Кримінального Укладення царської Росії, а також за кримінальним процесом Франції. Статус слідчого повинен бути віднесений до інституту судової влади. Процесуальна самостійність слідчого повинна включати до себе, зокрема про кваліфікацію кримінального правопорушення, об'єм обвинувачення, прийняття процесуального рішення про закриття кримінального провадження або направлення його до суду. Даним положенням необхідно доповнити ст. 40 КПК України.

Слідчий здійснює доказування обставин кримінального правопорушення за допомогою проведення процесуальних, слідчих розшукових, негласних слідчих (розшукових) дій, встановлює обставини, що підлягають доказуванню у кримінальному провадженні, а саме предмет доказування. Предмет доказування у кримінальному провадженні визначено, зокрема подія кримінального правопорушення (час, місце, спосіб та інші обставини вчинення кримінального правопорушення); винуватість підозрюваного, обвинуваченого у вчиненні кримінального правопорушення, форма вини, мотив і мета вчинення кримінального правопорушення; вид і розмір шкоди, завданої кримінальним правопорушенням, а також розмір процесуальних витрат; обставини, які впливають на ступінь тяжкості вчиненого кримінального правопорушення, характеризують особу обвинуваченого, обтяжують чи пом'якшують покарання, які виключають кримінальну відповідальність або є підставою закриття кримінального провадження; обставини, що є підставою для звільнення від кримінальної відповідальності або покарання; обставини, які підтверджують, що гроші, цінності та інше майно, які підлягають спеціальній конфіскації, одержані внаслідок вчинення кримінального правопорушення та/або є дохо-

дами від такого майна, або призначалися (використовувалися) для схиляння особи до вчинення кримінального правопорушення, фінансування та/або матеріального забезпечення кримінального правопорушення чи винагороди за його вчинення, або є предметом кримінального правопорушення, у тому числі пов'язаного з їх незаконним обігом, або підшукані, виготовлені, пристосовані або використані як засоби чи знаряддя вчинення кримінального правопорушення; обставини, що є підставою для застосування до юридичних осіб заходів кримінально-правового характеру.

Поняття предмета доказування продовжує залишатися дискусійним у теорії доказів. Вчені кримінального процесуального циклу постійно прагнуть до поглиблення теоретичних положень доказування, надають нові форми та методи, зокрема, новелою чинного КПК України є доказування обставин кримінального правопорушення за допомогою проведення негласних слідчих (розшукових) дій, які вказують на вину підозрюваного.

М.М. Міхеєнко, С.М. Стахівський вважали, що предмет доказування співпадає з пізнанням властивостей об'єктів, які повинен дослідити слідчий, прокурор, суддя. Юридичним виразом пізнання є доказування, що охоплює досліджувані події, які характеризують суспільно небезпечне діяння і є підставою для застосування в норм матеріального і процесуального права з метою реалізації завдань кримінального провадження. Роль предмету доказування можна визначити з урахуванням його призначення [6, с. 144; 8, с. 17].

М.С. Строгович висловлював тезу, що предмет доказування має наступні форми. Одна з них - це обставини, які відображають головний факт доказування у позитивній формі. Друга форма є обставини, що виключають кримінальну відповідальність та вказують на головний факт у негативній формі [9, с. 98].

О.М. Ларін відзначав, що поняття предмета доказування не співпадає з предметом обвинувачення [7, с. 44].

Дані точки зору необхідно проаналізувати. Процесуальний зміст ст. 91 КПК Украї-

ни вимагає від сторони обвинувачення процесуально закріпити докази та здійснити доказування обставин, які вказують на факт вчинення певною особою кримінального правопорушення, зокрема встановити подію кримінального правопорушення, вину підозрюваного (обвинуваченого), характер та розмір матеріальної шкоди, яка заподіяна кримінальним правопорушенням. Прогалини, які мають місце під час досудового розслідування та не знайдуть свого виразу на стадії судового розгляду кримінального провадження, не можуть бути підставою для ухвалення обвинувального вироку.

С.А. Шейфер вказував, що предмет доказування повинен бути описаний за принципом дихотомії, з позначенням двох можливих результатів доведення. У теорії доказів спірним залишається питання про те, чи входять до предмету доказування поряд з обставинами, що характеризують подію як злочин, скоєний певною особою, також і проміжні (доказові) факти, на основі яких будується висновок про існування цих обставин. Хоча кінцевою метою доведення є встановлення фактів, що мають правове значення, немає сумніву в тому, що і проміжні факти повинні бути доведені [10, с. 66].

Предмет доказування потребує уточнення. Пропонуємо його визначити, виходячи з фактичних даних, фактів про обставини вчинення кримінального правопорушення, події, що мали місце, на встановлення якого спрямована доказова діяльність слідчого, прокурора та судді.

Вказані у ст. 339 КПК України елементи доказів – відомості про факт необхідно узгодити дане відображення з об'єктивно існуючими фактами обставин кримінального правопорушення.

При такому трактуванні предмета доказування він неминуче зливається з комплексом доказів, зібраних під час досудового розслідування, змішує його відображення на стадії судового розгляду.

Слід звернути увагу на загальні правила проведення слідчих розшукових, негласних слідчих (розшукових) дій, процесуальний порядок отримання ухвали слідчого судді на проведення даних дій, які тимчасово зачіпають конституційні права і свободи людини.

Основним аспектом даної теоретичної проблеми є процесуальний зміст визнання доказів неприпустимими. У даному разі можна визначити, що дотримання правил проведення слідчих розшукових дій, які вказують на недостовірність отримання фактичних даних, фактів, відомостей з порушенням чинного законодавства, або шляхом застосування погроз, насильства та інших заборонених способів, що виключає можливість їх перевірки необхідно визначати докази неприпустимими.

Для безумовного визначення неприпустимості доказів є підстави, які визначені у КПК України та свідчать про умови і порядок проведення слідчих розшукових дій, спрямованих на збирання і перевірку доказів їх закріплення у протоколах.

Однак, ст. 97 КПК України вказує на окремі елементи неприпустимості доказів, зокрема показання учасників кримінального провадження заснованих на догадах, припущеннях, слуху, а також показань свідка, який не може вказати джерело своєї інформації. Законодавець визначає, що дані показання з чужих слів мають бути доступні для перевірки і оцінки їх достовірності. З точки зору процесуальних методів та форм, дана перевірка повинна бути виключена, якщо в її основі є догадки, припущення або учасник процесу надає показання та приховує або не вказує джерела своєї інформації. В останньому випадку сторона обвинувачення або захисту, яка зацікавлена в перевірці показань, позбавлена можливості ставати питання в суді свідку, який є джерелом відомостей, які повідомляє суду учасник процесу.

Пропонуємо виключити з чинного КПК України ст. 97 КПК, яка не відповідає засадам змагальності сторін, є неприпустимим доказом під час досудового та судового провадження.

Висновок

Всі ці норми КПК України спрямовані на встановлення обставин кримінального правопорушення за допомогою законності їх проведення і не можуть бути розглянуті та оцінені без їх сукупності з усіма доказами. Необхідно встановити правило про умови

АНОТАЦІЯ

Теоретичні положення кримінального процесу розглядають елементи, що діють під час досудового та судового провадження, встановлення доказів, обставин кримінального правопорушення та вини підозрюваного (обвинуваченого). Надається аналіз теоретичних розбіжностей доказів у кримінальному процесі. Вказується на елементи недопустимості використання доказів у кримінальному процесі. Надається удосконалення чинного законодавства та пропозиції зміни.

виключення в суді доказів, які встановлені на стадії досудового розслідування та мають суттєві протиріччя на стадії судового розгляду. Тягар доведення доказів повинен бути покладений на прокурора, а суддя повинен розглядати та встановити докази, що є основою для законного, обґрунтованого ухвалення вироку.

Суддя на стадії підготовчого провадження повинен скласти ухвалу про виключення доказів, які не можуть використовуватися і оголошуватися в судовому засіданні та використовуватися в процесі доказування.

Для створення рівноваги між стороною обвинувачення та захисту потрібна радикальна реформа, сутність якої полягає у збиранні доказів сторонами та надання їх суду, як це має місце в англосаксонській правій системі. Така реформа означала б доктринальну зміну природи досудового розслідування.

Література

1. Белкин Р. С. Собрание, исследование и оценка доказательств [Текст] / Р. С. Белкин//. – М. : Юрид. лит., 1966. – 245 с.
2. Вышинский А. Я. Теория судебных доказательств в советском праве [Текст] / А. Я. Вышинский//. – М. : Госюриздат, 1946. – 327 с.

SUMMARY

The theoretical position of the criminal process consider the elements of evidence in pre-trial and trial proceedings, the provisions considered to be proof of circumstances establishing in criminal proceedings guilt of the suspect (the accused). The analysis of the theoretical differences procedural definition of evidence in criminal proceedings. The analysis of determining the inadmissibility of evidence. Proposals are made to further improve current legislation.

3. Грошевой Ю. М. Сущность судебных решений в советском уголовном процессе [Текст] / Ю. М. Грошевой//. – Х. : Основа, 1979. – 121 с.

4. Грошевой Ю. М. Освобождение от уголовной ответственности в стадии судебного разбирательства [Текст] / Ю. М. Грошевой//. – Х. : Основа, 1979. – 98 с.

5. Н.В. Жогин Теория доказательств в советском уголовном процессе [Текст] / Н. В. Жогин, В. Г. Танасевич, Г. М. Миньковский и др. ; под. ред. Н. В. Жогина//. – М. : Юрид. лит., 1973. – 510 с.

6. Міхеєнко М. М. Науково-практичний коментар Кримінально-процесуального кодексу України [Текст] / М. М. Міхеєнко, В. П. Шибіко, А. Я. Дубінський//. – К. : Наукова думка, 1997. – 410 с.

7. Ларин А. М. Доказывание на предварительном расследовании в советском уголовном процессе [Текст] / А. М. Ларин//. – М. : Юрид. лит., 1961. – 220 с.

8. Стахівський С. М. Слідчі дії як основні засоби збирання доказів [Текст] / С. М. Стахівський// – К. : Атака, 2009. – 64 с.

9. Строгович М. С. Курс советского уголовного процесса [Текст] / М. С. Строгович//. – М. : Юриздат НКЮ СССР, 1958. – 440 с.

10. Шейфер С. А. Следственные действия. Система и процессуальная форма [Текст] / С. А. Шейфер//. – М. : Юрид. лит., 1981. – 190 с.